

Taiteen edistämiskeskuksesta ja sen yhteydessä olevista luottamuselimistä tehty arviointi

Opetus- ja kulttuuriministeriö tilasi arvioinnin Taiteen edistämiskeskuksen ja sen yhteydessä toimivien taideneuvoston sekä valtion- ja alueellisten taidetoimikuntien toiminnasta. Tavoitteena oli tuottaa kokonaiskuva viraston ja edellä mainittujen luottamuselinten organisaatorakenteen tarkoituksenmukaisuudesta, toiminnan laadusta sekä vaikuttavuudesta niille säädettyjen lakisääteisten tehtävien osalta. Arviointi toteutettiin 15.5.–15.12.2020 välisenä aikana. Arvioinnissa huomioitiin alueellinen ja kansallinen ulottuvuus sekä kansainvälinen näkökulma. Lisäksi huomioon otettavaksi tuli muun muassa toimintaympäristössä tapahtuvat ja tapahtuneet muutokset sekä valtioneuvoston linjaukset. Arviointi ei koskenut viraston yhteydessä toimivia erillislautakuntia eli kirjailijoiden ja kääntäjien apurahalautakuntaa tai kuvataiteen näyttöapurahalautakuntaa. Myöskään valtionavustustoiminnan vaikuttavuus tai taiteen edistämisen rahoitusjärjestelmät eivät kuuluneet arvioinnin piiriin.

Arviointi osoitti, että Taiteen edistämiskeskusta pidetään asiantuntevana, osaavana ja suorituskykyisenä taiteen edistämisen virastona. Nuorena virastona Taiteen edistämiskeskuksella on kuitenkin ollut jossain määrin vaikeuksia toimeenpanna viraston uudistuslinjauksia ja hallinnollisia prosesseja. Arvioinnissa ehdotetaan, että Taiteen edistämiskeskuksen perustehtävää, tulevaisuuden visiota ja strategista asemointia tulee terävöittää. Myös viraston ohjausta ja johtamista tulee parantaa. Lisäksi ehdotetaan toimikuntalaitoksen rakenteen ja taiteen rahoitusmallin uudistamista sekä viraston kansainvälisen toiminnan parantamista.

Lausuntoyhteenveto

Opetus- ja kulttuuriministeriö pyysi (VN/9806/2021) lausuntoa Taiteen edistämiskeskuksesta (Taike) ja sen yhteydessä olevista luottamuselimistä tehdystä arvioinnista ja siinä esitetyistä kehittämisehdotuksista. Lausunnot pyydettiin lausuntopalvelu.fi-palvelun kautta 8.4.2021–20.5.2021 välisenä aikana. Määräaikaan mennessä saapui yhteensä 97 lausuntoa. Lausuntoja antaneet voidaan jakaa neljään ryhmään: Kunta tai kuntayhtymä (46 %), yhdistys tai yhteisö (37 %), valtion virasto tai laitos (14%) sekä muut kuten yksityishenkilöt (3 %).

Lausunnonantajista enemmistö kannatti arvioinnin kahdeksasta ehdotuksesta viittä. Selkeän kannatuksen (80 % tai yli) saivat ehdotukset, jotka liittyivät viraston perustehtävän, tulevaisuuden vision ja strategisen asemoinnin terävöittämiseen, itsenäisen aseman vahvistamiseen sekä ministeriön ja Taiken välisen tulosohjauksen selkeyttämiseen. Myös lähes vastaavan kannatuksen sai taiteen rahoitusmallin uudistamista koskeva ehdotus. Alueellisen toiminnan vahvistamista ja uudelleen organisointia kannatti sellaisenaan hieman yli puolet vastaajista. Hallituksen perustaminen ja kansainvälisyyden vahvistaminen jakoivat mielipiteitä ja ehdotukset sellaisenaan

saivat noin 40 % kannatuksen. Kriittisimmin suhtauduttiin toimikuntalaitoksen uudistamista koskevaan ehdotukseen, jota vastusti kolmannes lausunnonantajista. Lausunnonantajat, jotka valitsivat vastausvaihtoehdon ”kannatan muutettuna”, eivät esittäneet valmiita muutosehdotuksia, vaan kommentteja ja huomiota, jotka tulisi ottaa huomioon jatkovalmistelussa. Lähes kaikissa vastauksissa ilmeni huoli viraston resurssien riittävydestä uudistuksia tehtäessä ja mahdollisia tehtäviä lisättäessä.

Raportissa esitettyä ehdotusta Taiteen edistämiskeskuksen perustehtävän, tulevaisuuden vision ja strategisen asemoinnin terävöittämistä pidettiin hyvänä. Ehdotusta viraston uudelleen asemoinnista suhteessa toimintaympäristön muutokseen, taiteen kentän odotuksiin, viraston omiin kehittämislinjauksiin sekä ministeriön ja hallinnonalan yleisiin strategiaan linjauksiin kannatettiin laajasti. Taiteen ja kulttuurin kentällä tapahtuvien toimintaympäristön muutosten tulisi lähtökohtaisesti näkyä Taiken perustehtävässä, visiossa ja strategiassa. Myös yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset yleisesti, kuten esimerkiksi Covid-19-pandemia sekä rahapelitoiminnan tuottojen huomattava väheneminen, tulisi voida huomioida paremmin viraston toiminnassa ja visiossa.

Käsitykset viraston roolista eroavat. Osa lausunnonantajista katsoo, että viraston ei tulisi olla taiteen ohjaus- tai johtamisvirasto, vaan taiteen edistämiskeskus, jonka toiminnassa taiteen vapauden on säilyttävä tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä. Osa lausunnonantajista kuitenkin kaipasi virastolta laajempaa roolia suomalaisella kulttuurikentällä.

Myös viraston perustehtävä kaipaa selvennystä. Moni lausunnonantaja katsoo, että viraston ensisijainen tehtävä on taiteilijoiden rahallinen tukeminen. Tämän ydintehtävän nähdään olevan hyvä ja selkeä itsessään, mutta sen saavuttamiseksi käytetyt keinot ja viraston toiminta on jäänyt monille epäselväksi. Myös laajemmalle ja tiiviimmälle yhteistyölle taiteen kentän kanssa nähdään olevan tarvetta. Viraston strategiassa ja mahdollisessa visiossa tulisi voida yhteen sovittaa taiteen kentän tarpeet, sekä voimassa oleva hallitusohjelma ja ministeriön strategiat.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Taiken välisen tulosohjauksen terävöittämistä kannatettiin laajasti. Viraston tavoitteet tulisi kytkeä tiiviisti hallitusohjelman tavoitteisiin ja ministeriön strategiaan linjauksiin ja tavoitteisiin. Viime aikoina tällainen tarve on noussut esiin esimerkiksi koronatuken kohdentumisessa. Tulosohjausprosessin tulisi olla riittävän dialoginen, jotta eri näkökulmat ja taiteen kentän muutokset tulisivat huomioiduksi. Tavoitteita mittaavien selkeiden mittareiden, kuten työskentelykuukausien tai tapahtumien määrän lisäksi tulisi ottaa käyttöön esimerkiksi alueelliseen vaikuttavuuteen ja taiteilijoiden toimeentuloon liittyviä mittareita.

Viraston itsenäistä asemaa tulisi lausuntojen mukaan vahvistaa edelleen. Ehdotus tarkoittaisi, että virastolle tulisi muiden hallinnonalan virastojen tapaan antaa itsenäisen kirjanpitoyksikön asema. Ehdotus merkitsisi käytännössä operatiivisten asioiden ja niiden toteuttamiseksi tarvittavien resurssien siirtoa ministeriöstä Taikelle. Lausunnonantajat, jotka kannattivat ehdotusta muutettuna kommentoivat ehdotusta siten, että virastolle tulisi delegoida aikaisempaa enemmän päätöksentekoa myös virastolle osoitettavien määrärahojen sisäisessä allokoinnissa (taiteen edistämisen varat). Lisäksi myös viraston ja ministeriön työnjakoa tulisi tarkastella uudelleen.

Ehdotusta hallituksen perustamista Taiteen edistämiskeskuksen ohjauksen ja strategisen johtamisen tueksi kannatti sellaisenaan alle puolet lausunnonantajista ja selkeästi vastusti noin 9

%. Ehdotusta kannatettiin, koska viraston toimintaan kaivataan tahoja, joka sopisi ministeriön kanssa viraston tavoitteista ja linjauksista nykyistä pitkäkestoisemmin. Toimivaltakysymykset virastossa näyttäytyvät tällä hetkellä ulospäin sekavana ja johtajan asema on voinut johtaa epäselvään ja epäyhtenäiseen linjaan sekä nopeisiin muutoksiin. Hallituksen nähdään mahdollisesti parantavan asiantilaa ja tuovan jatkuvuutta. Noin 40 % lausunnonantajista katsoi, että ehdotusta ei voi kannattaa sellaisenaan, koska kysymykset hallituksen jäsenten nimeämisestä, vallasta sekä edustavuudesta herättivät huolta. Myös hallituksen toimikauden pituus, 3–4 vuotta, oli monille lausunnonantajille tärkeä kysymys. Hallituksen lyhyt toimikausi poistaa lausuntojen mukaan suurimman hyödyn eli pitkäjänteisemmän kehittämisen, joka hallituksen perustamisella mahdollisesti olisi. Kentällä esiintyy myös pelkoa hallituksen jäsenten poliittisista nimityksistä. Nykyisen taideneuvoston asema ja tehtävä koettiin epäselväksi, mikäli hallitus perustettaisiin. Mikäli hallitus korvaisi taideneuvoston nähtäisiin se positiivisessa valossa ja parannuksena, kun taas tarvetta rinnakkaiselle toimijalle ei koeta olevan olemassa. Hallituksen nimittämisen ei lähtökohtaisesti tulisi lisätä byrokratiaa tai aiheuttaa nykyistä enempää kuluja.

Myös ehdotus alueellisen toiminnan vahvistamisesta ja toimintojen uudelleen organisoinnista jakoi mielipiteet, mutta yli puolet kannatti sitä sellaisenaan. Ehdotus piti sisällään toimintojen uudelleen organisoimisen viiteen toimipisteeseen, niiden johtamisen uudistamisen sekä alueellisten taidetoimikuntien kokoamisen niiden yhteyteen. Pääsääntöisesti alueellisen toiminnan merkitystä ja sen vahvistamista pidettiin tärkeänä. Lähtökohtana tulisi olla taiteen tekemisen edellytysten mahdollistaminen kaikissa maakunnissa. Lausunnoissa katsottiin, että viraston toiminta on nykyisin keskittynyt liikaa Helsinkiin. Vaikka taiteen kenttä on laajalti sijoittunut pääkaupunkiseudulle, tätä kehitystä ei pidetä järkevänä ainakaan lisätä nykyisestä. Yhdenvertainen kohtelu sekä alueellisesti että eri taidemuotojen ja taiteilijoiden välillä halutaan taata myös jatkossa. Taiteen edellytysten mahdollistamisen kaikissa maakunnissa tulisi pitää sisällään taiteen alueellisen rahoituksen lisäksi myös aktiivisen alueellisen taide- ja kulttuuriekosysteemin kehittämisen sekä mm. maakuntaohjelmatyöhön osallistumisen. Toiminnan lähtökohtana ei tulisi olla hallinnon lisääminen, vaan taiteen edistäminen. Lausunnoissa kiinnitettiin huomiota siihen, että alueellisen toiminnan vahvistaminen ei välttämättä synny toimipisteiden kautta, vaan esimerkiksi huomioimalla alueellisuus työryhmissä ja asiantuntijatyössä.

Ehdotus toimikuntalaitoksen uudistamisesta perusteellisesti jakoi lausunnonantajien mielipiteitä aiempia ehdotuksia enemmän. Noin kolmannes vastaajista kannatti ehdotusta sellaisenaan, kolmannes muutettuna ja kolmannes vastusti ehdotusta. Ehdotuksen suurin kannattajaryhmä oli kunnat ja kuntayhtymät. Yleisesti tärkeänä pidettiin sitä, että asiantuntijatyöstä toimikunnissa tulisi maksaa kohtuullinen korvaus. Lausunnoissa todettiin tarve useiden taidetoimikuntien sijaan yhteen monialaiseen taidetoimikuntaan, joka vastaisi paremmin nykyiseen tarpeeseen. Tällaisessa toimikunnassa eri taidealojen asiantuntijat eivät työskentelisi erillisesti, vaan edustaisivat jaettua taiteen ammattimaista ymmärrystä. Tahot, jotka kannattivat ehdotusta muutettuna, katsoivat pooliajattelun vaativan lisäselvitystä erityisesti avoimuuden ja jääviyden kannalta. Myös vertaisarvioijien moninainen asiantuntijuus katsottiin tärkeänä säilyttää. Ehdotusta vastustaneet katsoivat, että nykyinen malli on toimiva ja esitetty uudistus siksi tarpeeton. Lisäksi katsottiin, että toimikuntalaitoksen edellisestä uudistuksesta on kulunut vasta vähän aikaa, minkä vuoksi uutta muutosta ei tulisi tehdä liian pian. Alakohtainen asiantuntijuus ja vertaisarviointi nähdään

tärkeänä säilyttää ehdotetun monialaisen paneelin sijaan taiteen itsensä sekä sen laatutason säilyttämisen kannalta. Myös kansainvälisten jäsenten lisääminen osaksi arviointia tekeviä tahoja nähtiin osittain kyseenalaisena. Kansainväliset arvioitsijat voisivat toimia vain niillä taiteen aloilla, jotka eivät ole sidottu Suomen kansalliskieliin.

Myös ehdotus Taiteen edistämiskeskuksen toiminnan kansainvälisyyden vahvistamisesta jakoi mielipiteitä. Lausunnonantajista ehdotusta kannatti sellaisenaan tai muutettuna yhtä paljon ja vastusti noin 20 %. Suurinta kannatus oli kunta- ja kuntayhtymien ryhmässä ja vastustus yhteisöjen ryhmässä. Ehdotusta kannattaneet sellaisenaan tai muutettuna pitivät kansainvälistymistä tärkeänä asiana. Sitä tulisi kuitenkin edistää lähinnä panostamalla laajaan yhteistyöhön olemassa olevien eri taiteenalojen kansainvälisyytyötä tekevien toimijoiden kanssa. Viraston ei tulisi ottaa vastuulleen sellaisia päällekkäisiä kansainvälisiä tehtäviä, joissa on jo olemassa oleva toimintakulttuuri ja asiantuntemus – kuten esimerkiksi taiteen tiedotus- ja vientikeskuksissa. Lisäksi katsottiin, että kansainvälisyyttä voitaisiin edistää parhaiten taiteilijoille, työryhmille ja yhteisöille myönnettävien liikkuvuusapurahojen avulla. Ehdotusta vastustaneiden näkemys oli, että kansainvälisyys on tärkeä osa taidetta, mutta viraston ensisijaisena tehtävänä tulee olla kansallinen toiminta ja siinä suomalaisen taiteen rahallinen tukeminen. Resurssit alueelliseen, paikalliseen ja valtakunnalliseen kansainvälistymistyöhön eivät riitä kestävällä ja arvoa luovalla tavalla.

Arviointiraportissa esitetyt johtopäätökset ja suositukset perustuvat arvioinnin yhteydessä tehtyihin kyselyihin, käytyihin keskusteluihin, haastatteluihin ja kuulemistilaisuuksissa esiin nousseisiin vaihtoehtoihin tulevaisuuden kehittämismalleihin. Uudistamisen kehitysvaihtoehtoista eniten sai kannatusta alueellisesti verkostoitunut taiteen ekosysteemien tukija, jota kannatti 69 % vastaajista. Keskitettyä ja ketterää taiteen palveluvirastovaihtoehtoa kannatti 19 % ja nykymallin kehittämistä pienin parannuksin 12 %. Eryityisesti kunnat ja kuntayhtymät suosivat eniten kannatettua vaihtoehtoa. Onkin huomattavaa, että sen ylivoimainen suosio johtuu nimenomaan siitä, että kunnat ja kuntayhtymät muodostavat suurimman osan vastaajista. Yhdistykset ja yhteisöt suosivat selkeästi eniten keskitettyä ja ketterää vaihtoehtoa. Valtion virastot ja laitokset kannattivat eniten nykymallin kehittämisvaihtoehtoa. Huomioina tuotiin myös esille se, että kaikissa ehdotetuissa malleissa on omat ongelmansa, ja resurssien salliessa tulisi pohtia myös eri mallien yhdistelmiä. Mikään kehittämisvaihtoehto ei sellaisenaan ratkaise viraston toiminnan ja toimintamallin tarkoituksenmukaista uudistamista.

Arviointi sisälsi myös yleisemmän ehdotuksen taiteen rahoitusmallin uudistamisesta. Tämä edellyttäisi kokonaisvaltaisen selvityksen laatimista taiteen rahoituksen tilasta ja tulevaisuudesta. Ehdotusta kannatettiin laajasti ja vain 1 % lausunnonantajista vastusti ehdotusta. Taiteen rahoitusmallia tulisi vastaajien näkemyksen mukaan uudistaa selkeän kokonaisnäkemyksen pohjalta. Asiaa varten olisi tarpeen perustaa selvitystyöryhmä, joka määrittelisi taiteen rahoituksen nykytilan, tulevaisuuden haasteet sekä parhaan ratkaisun asiaan. Taiteen (ja kulttuurin) rahoitusta pidetään pirstaloituneena ja erittäin haavoittuvaisena. Useat lausunnonantajat näkevät järkevänä taiteen rahoituksen siirtämisen täysin valtion budjettirahoituksen piiriin. Lisäksi katsottiin, että rahoitusmallin uudistaminen edellyttäisi rahoituksen lisäämistä taiteen kentällä.